

Кримінальне право та кримінологія

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18469114>

Механізми кримінального аналізу у виявленні злочинів економічного характеру

Косова Еліна Вадимівна,

кандидат економічних наук

Науковий співробітник аналітичного відділу Центру кримінальної аналітики

Національна академія внутрішніх справ,

м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0009-0009-6319-458X>

Овсянюк Дмитро Іванович,

Начальник аналітичного відділу Центру кримінальної аналітики

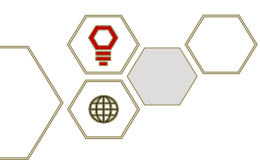
Національна академія внутрішніх справ,

м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-1846-4167>

Прийнято: 17.01.2026 | Опубліковано: 31.01.2026

Анотація: У період трансформаційних процесів національної економіки та інтеграції України до європейського правового простору актуальною є необхідність чіткого правового визначення й систематизації економічних кримінальних правопорушень. Метою статті є удосконалення механізмів кримінального аналізу у виявленні злочинів економічного характеру. Методами дослідження є: аналіз, синтез, формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий.

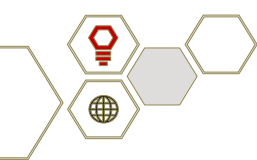
Встановлено, що механізми кримінального аналізу у виявленні злочинів економічного характеру реалізуються через різні напрями

державної політики (антикорупційної, антимонопольної, антитерористичної, конкурентної, інвестиційної, монетарної, бюджетної, фіскальної). Основними напрямками державної політики боротьби з економічною злочинністю визначено: правовий захист від недобросовісної конкуренції; протидія відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму; створення правових бар'єрів для поширення рейдерства, нецільового використання бюджетних коштів, ухилення від сплати податків; протидія корупції в секторах публічного управління.

Систематизовано основні об'єкти кримінальних правопорушень у таких сферах: фінансово-економічній відносини, управління власністю та господарською діяльністю, виконання службових обов'язків посадовими особами органів державного управління та місцевого самоврядування. Проведено класифікацію кримінальних правопорушень у сфері підприємництва, банківсько-фінансової діяльності, публічних фінансів і бюджету, інтелектуальної власності, зовнішньоекономічної діяльності. Визначено характерні ознаки економічних кримінальних правопорушень: кримінологічна однорідність, обумовлена певними групами економіко-правових відносин; порушення нормативних вимог, які регулюють порядок здійснення відповідної економічної діяльності; виявлення і діагностика допущених правопорушень; оцінка дотримання норм кримінального права на практиці; особливий суб'єкт злочину, представлений особою з певними господарськими функціями, яка безпосередньо або опосередковано бере участь в економіко-правових відносинах або здійснює нагляд за ними.

Ключові слова: кримінальне право, методи, розслідування, злочини, економіко-правові відносини, безпека.

Mechanisms of criminal analysis in the detection of economic crimes

Elina Kosova,

Candidate of Economic Sciences

Researcher of Analytical Department of Criminal Analytics Center

National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0009-6319-458X>

Dmytro Ovsianiuk,

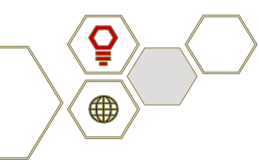
Head of Analytical Department of Criminal Analytics Center

National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0002-1846-4167>

Abstract: During the period of transformational processes in the national economy and Ukraine's integration into the European legal space, the need for clear legal definition and systematization of economic criminal offenses becomes particularly relevant. The purpose of the article is to improve the mechanisms of criminal analysis in identifying crimes of an economic nature. The research methods applied include analysis, synthesis, formal-legal, systemic-structural, and comparative-legal approaches.

It has been established that the mechanisms of criminal analysis in identifying economic crimes are implemented through various directions of state policy (anti-corruption, anti-monopoly, anti-terrorism, competition, investment, monetary, budgetary, and fiscal policy). The main directions of state policy in combating economic crime are defined as legal protection against unfair competition; countering money laundering, financing of terrorism; establishing legal barriers to prevent raiding, misuse of budget funds, and tax evasion; and combating corruption in public administration sectors.

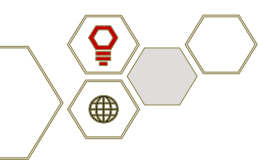

The primary objects of economic criminal offenses have been systematized into the following spheres: financial and economic relations, property management and business activities, and the performance of official duties by public administration and local government officials. A classification of economic criminal offenses in the fields of entrepreneurship, banking and financial activities, public finance and budget, intellectual property, and foreign economic activities has been conducted.

The characteristic features of economic criminal offenses have been identified: criminological homogeneity determined by specific groups of economic-legal relations; violations of regulatory requirements governing the conduct of economic activities; identification and diagnosis of committed offenses; evaluation of compliance with criminal law norms in practice; and a specific offender profile represented by an individual with certain managerial functions, directly or indirectly involved in economic-legal relations or overseeing them.

Keywords: criminal law, methods, investigation, crimes, economic and legal relations, security.

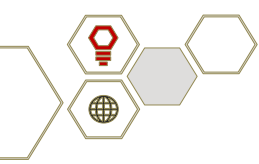
Постановка проблеми. У період трансформаційних процесів національної економіки та інтеграції України до європейського правового простору актуальною є необхідність чіткого правового визначення й систематизації економічних кримінальних правопорушень. Незважаючи на значне поширення злочинів економічного характеру та їх вплив на суспільну безпеку, чинний Кримінальний кодекс України чітко не визначає дефініцію та види зазначеної категорії правопорушень. Це створює труднощі у правозастосуванні, спричиняє виникненню колізій у кваліфікації злочинних дій та ускладнює боротьбу з ними. Додатковими перешкодами є високий рівень латентності правопорушень в економічній сфері через складні схеми їх реалізації, значний обсяг неформального (тіньового) сектора в національній економіці, маскування незаконної економічної діяльності під

легітимну. Економічні правопорушення створюють підґрунтя для функціонування та збільшення обсягів тіньової економіки, деформуючи виробничі суспільні відносини. Вони мають негативний вплив на створення валового внутрішнього продукту, завдають матеріальну шкоду суспільству, обумовлюють несплату податків і втрати бюджетної системи України через їх укривання.

За сучасних умов розуміння сутності категорії кримінальних правопорушень у сфері економіки стає ключовим для створення ефективної державної політики у боротьбі з економічною злочинністю, розробки превентивних заходів щодо профілактики здійснення злочинів. Це потребує адаптації вітчизняного кримінального законодавства до провідної світової практики, впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності, удосконалення системи бухгалтерського, податкового, статистичного обліку, їх уніфікації та гармонізації. З огляду на це, виникає необхідність в теоретичному осмисленні проблем функціонування механізмів кримінального аналізу та науковому обґрунтуванні шляхів її вирішення, що і обумовлює актуальність теми статті.

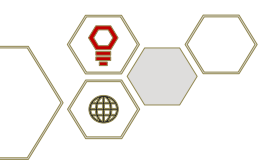
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання експертно-аналітичних методів у проведенні кримінальних розслідувань знаходяться у полі зору багатьох учених. Проблемні питання економічної експертизи в кримінальному провадженні є сферою уваги Полєннікова М. О., Бугаєнко О. Д. [1, с. 911]. Амеліна А. С. розкрила значення судово-економічної експертизи при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері оподаткування [2, с. 293]. Цивінським О., Дуфенюком О. запропоновано шляхи вирішення проблемних питань судово-економічної експертизи у кримінальному провадженні [3] та оптимізації проведення позапланових ревізій та перевірок [4]. У праці Семенюк О. А. запропоновано методичний підхід до проведення судової економічної експертизи у кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або

заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем [5, с. 645]. У статтях Грицишен Д. [6, 7] запропоновано методологічні положення формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності, у т.ч. у контексті взаємодії із іншими видами державної політики.

Ряд публікацій присвячено освітньо-науковому та кадровому забезпеченню системи виявлення кримінальних злочинів. Тогочинським О. досліджено соціально-економічну підготовку офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України в системі безперервної освіти [8, с. 209]. Колективом авторів у складі Дараган В. В., Бабалан С. М. проаналізовано стан наукового забезпечення оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються у пріоритетних галузях економіки [9, с. 237]. Історичні аспекти виникнення та розвитку інституту оперативного обслуговування підрозділами кримінальної поліції галузей економіки, ліній роботи, закріплених об'єктів і територій узагальнено Чиж С. А. [10, с. 281]. Карелін В. В., Макаренко О. О. узагальнили основні етапи становлення Бюро економічної безпеки України як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням у фінансовій сфері [11, с. 73].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Кримінальний кодекс України (ККУ) на нормативному рівні є важливим збором правових норм у сфері протидії злочинності та встановлення покарання за неправомірні дії [12]. Незважаючи на наявність Розділу VII – Злочини у сфері господарської діяльності (ст.199-235), ККУ не визначає дефініції злочинів у сфері економіки. Це обумовлює правову неврегульованість важливої групи суспільних відносин, ускладнює застосування норм права на практиці, призводить до виникнення дискусій щодо конкретного змісту категорії кримінальних економічних правопорушень серед науковців та практиків.

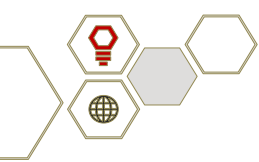

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – удосконалення механізмів кримінального аналізу у виявленні злочинів економічного характеру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічні кримінальні правопорушення є суспільно небезпечними діями, згрупованими за принципом професійної діяльності під прикриттям законної економічної активності із використанням легальних економічних інструментів. Їх виявлення потребує розробки відповідного методологічного підґрунтя.

Методологія механізмів кримінального аналізу у виявленні злочинів економічного характеру є системою науково обґрунтованих підходів, методів і інструментів, спрямованих на виявлення, аналіз, прогнозування та документування економічних злочинів. Загальнонауковими методами кримінального аналізу є: аналіз і синтез, індукція та дедукція, системний підхід, моделювання, статистичний аналіз. Спеціальними методами кримінального аналізу є: фінансово-економічний аналіз, криміналістичний аналіз документів, порівняльний аналіз фінансових показників, мережевий аналіз (зв'язки між суб'єктами), аналіз ризиків та індикаторів злочинності.

Основними об'єктами кримінальних правопорушень у сфері економіки є: фінансово-економічні відносини, управління власністю та господарською діяльністю, виконання службових обов'язків посадовими особами органів державного управління та місцевого самоврядування [13, с. 185]. Першу групу формують злочини, пов'язані із правовідносинами власності, серед них: привласнення, розтрата майна або заволодіння ним через зловживання службовим становищем, економічне шахрайство, фіктивне підприємництво тощо. До другої групи належать злочини у фінансово-економічній сфері, які здійснюються в процесі реалізації фінансових, фондових, інвестиційних, податкових, бюджетних, зовнішньоекономічних, розрахунково-платіжних, валютних відносин. Правопорушення представлені різноманітними формами шахрайства, ухиленням від сплати податків, привласненням або нецільовим

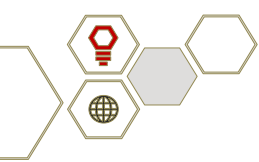

використанням бюджетних коштів, легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих незаконно. Третя група охоплює правопорушення у сфері економічної діяльності, пов'язані з приватизацією, підприємницькою діяльністю, організацією виробництва, здійсненням торгівлі. Четверта група стосується правопорушень, які здійснюються посадовими особами, уповноваженими регулювати економічні відносини, здійснювати нагляд за діяльністю суб'єктів господарювання, надавати їм послуги та консультації. До цієї групи можна віднести державних службовців, працівників органів державного управління і місцевого самоврядування, податківців, банківських працівників, аудиторів тощо. Класифікацію кримінальних економічних правопорушень представлено у табл. 1.

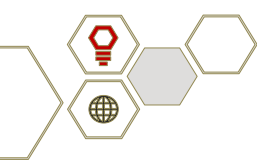
Таблиця 1

Класифікація кримінальних економічних правопорушень

Сфера правопорушень	Їх зміст	Посилання на статті ККУ
Підприємницька діяльність	дії, які порушують принципи легального ведення бізнесу, чесної конкуренції та господарських зобов'язань; здійснення незаконної діяльності та фіктивного підприємництва	Стаття 203-1. Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва, Стаття 203-2. Зайняття гральним бізнесом, Стаття 205. Фіктивне підприємництво, Стаття 206. Протидія правомірній господарській діяльності, Стаття 209. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом
Державний і місцевий бюджети, ресурси, майно	Привласнення державного та комунального майна, злочини проти законного розпорядження бюджетними	Стаття 191. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, Стаття 210. Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, Стаття 211.

	ресурсами, нецільове використання бюджетних коштів	Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону, Стаття 233. Незаконна приватизація державного, комунального майна
Оподаткування	Порушення правил нарахування і сплати податків, обов'язкових зборів, акцизів; ухилення від оподаткування та/або заниження податкової бази	Стаття 204. Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів, Стаття 212-1. Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, Стаття 212. Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)
Банківсько-фінансова сфера	злочини проти безпеки фінансових, банківських, фондових операцій, порушення правил грошового-кредитного обігу та здійснення розрахунково-платіжних операцій	Стаття 200. Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення, Стаття 222-1. Маніпулювання на фондовому ринку, Стаття 222. Шахрайство з фінансовими ресурсами, Стаття 223-1. Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, Стаття 223-2. Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів, Стаття 224. Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів, Стаття 231. Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, Стаття 232-1. Незаконне використання інсайдерської інформації, Стаття 232-2. Приховування інформації про діяльність емітента, Стаття 232. Розголошення комерційної або банківської таємниці

Зовнішньо-економічна діяльність	порушення правил переміщення товарів через митний кордон України, здійснення операцій із валютними цінностями	Стаття 199. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів, Стаття 201. Контрабанда
---------------------------------	---	--

Джерело: побудовано за даними [12, 13, 14, 15]

Для ефективного запобігання та боротьби з економічними злочинами необхідно враховувати особливості їх правової природи, специфіку об'єктів та суб'єктів, характер злочинних дій і наслідки [14, с. 71]. У цьому контексті можна виділити такі характерні ознаки економічних кримінальних правопорушень, наведені на рис.1.

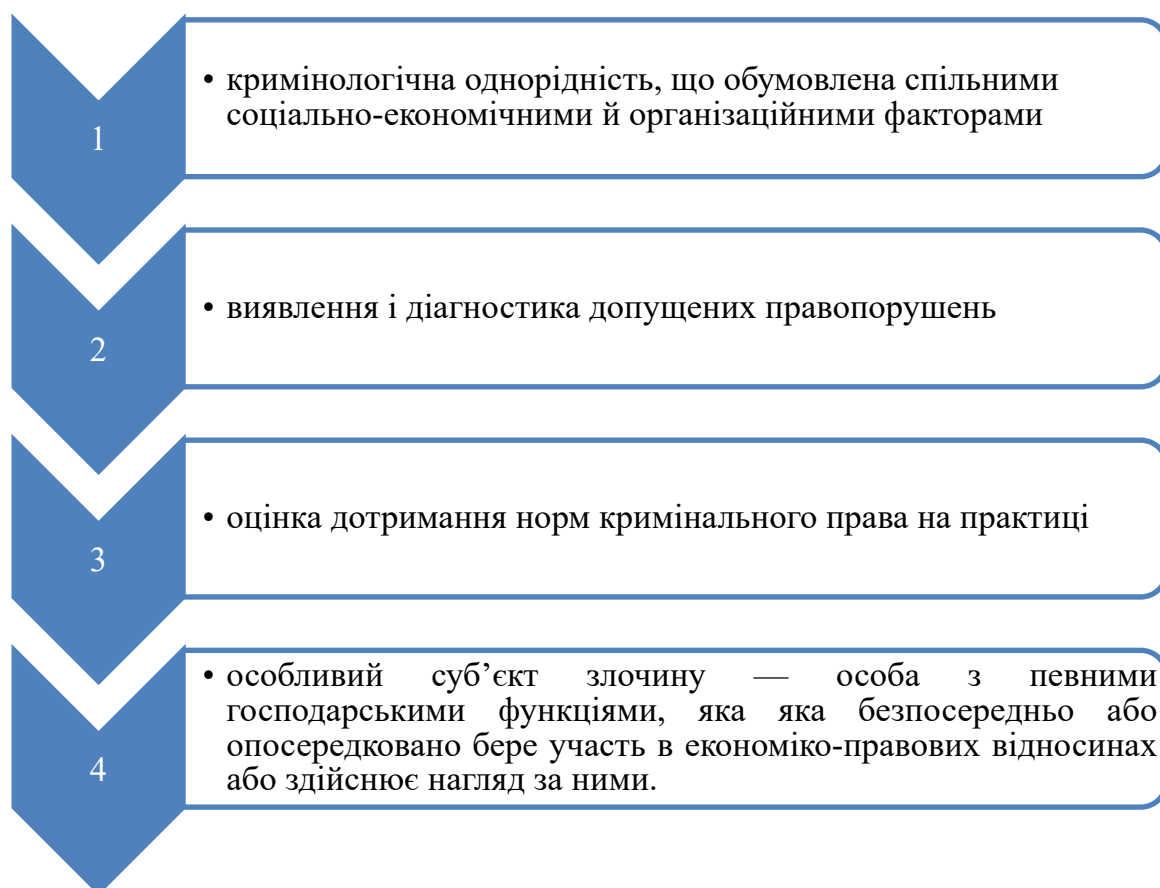
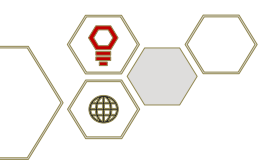

Рис. 1. Характерні ознаки економічних кримінальних правопорушень

Джерело: власна розробка авторів

Таким чином, характерними ознаками економічних кримінальних правопорушень є: суспільно небезпечне діяння, передбачене ККУ у сфері ведення господарської діяльності; наявність специфічних суб'єктів, складу злочину, який завдає шкоду економічним інтересам держави, територіальних громад, суб'єктів господарювання, фізичних осіб [15, с. 158]. Серед усіх видів економічних кримінальних правопорушень найбільш поширені стосуються підприємницької діяльності; відносин у сфері формування і використання ресурсів державного і місцевого бюджетів; оподаткування; банківсько-фінансової сфери; зовнішньоекономічної діяльності.

Основними механізмами кримінального аналізу є:

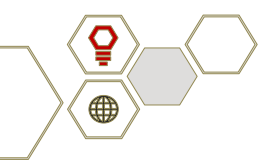
1. Інформаційний механізм, який полягає у зборі даних на основі бухгалтерської та податкової звітності, виписок за банківськими операціями, податкових та митних декларацій, реєстрів юридичних осіб, оперативно-розшукової інформації.

3.2. Аналітичний механізм, який включає виявлення аномалій у фінансових потоках, аналіз фіктивних операцій, виявлення схем ухилення від оподаткування, встановлення ознак легалізації (відмивання) доходів.

3. Логіко-структурний механізм, спрямований на реконструкцію злочинної схеми, встановлення ролей учасників, визначення етапів злочинної діяльності.

4. Прогностичний механізм, який застосовується для оцінки ризиків повторних злочинів, прогнозування розвитку злочинних схем, визначення найбільш уразливих секторів економіки.

Основними етапами кримінального аналізу економічних злочинів є: постановка аналітичного завдання, збір і перевірка інформації, обробка та систематизація даних, аналітичне дослідження, формування висновків і рекомендацій, аналітичний супровід розслідування. Основними видами економічних злочинів, що виявляються у результаті функціонування механізмів кримінального аналізу, є: ухилення від сплати податків, фіктивне

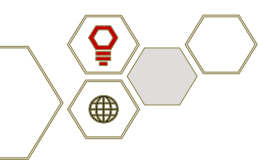

підприємництво, легалізація (відмивання) доходів, розкрадання бюджетних коштів, фінансові махінації, корупційні правопорушення.

Висновки. Механізми кримінального аналізу у виявленні злочинів економічного характеру реалізуються через різні напрями державної політики (антикорупційної, антимонопольної, антитерористичної, конкурентної, інвестиційної, монетарної, бюджетної, фіскальної). Основними напрямками державної політики боротьби з економічною злочинністю визначено: правовий захист від недобросовісної конкуренції; протидія відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму; створення правових бар'єрів для поширення рейдерства, нецільового використання бюджетних коштів, ухилення від сплати податків і корупція в секторах публічного управління; протидія корупції.

2. Систематизовано основні об'єкти кримінальних правопорушень у фінансово-економічній сфері, сфері власності, господарської діяльності, а також службової діяльності посадових осіб органів державного управління та місцевого самоврядування. Проведено класифікацію кримінальних правопорушень у сфері підприємництва, банківсько-фінансової діяльності, публічних фінансів і бюджету, інтелектуальної власності, зовнішньоекономічної діяльності. Визначено характерні ознаки економічних кримінальних правопорушень: кримінологічна однорідність, що обумовлена спільними соціально-економічними й організаційними факторами; порушення нормативних правил, які регулюють порядок здійснення відповідної економічної діяльності; встановлення допущених порушень, порівняння законодавчих норм із їх виконанням на практиці; особливий суб'єкт злочину представлений особою з певними господарськими функціями, яка безпосередньо бере участь у таких відносинах або залучена до них опосередковано.

3. Наукова новизна дослідження полягає у визначенні поняття кримінального аналізу в економічних злочинах як процесуально-

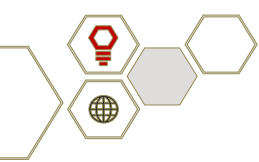

інтелектуальної діяльності, що полягає у збиранні, обробці та інтерпретації інформації з метою виявлення прихованих економічних злочинів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, ідентифікації суб'єктів злочинної діяльності, підтримки управлінських і процесуальних рішень. На відміну від існуючих підходів, запропонований ґрунтується на визначених механізмах кримінального аналізу (інформаційний, аналітичний, логіко-структурний, прогностичний), а також етапів його проведення.

4. Практична цінність запропонованих механізмів кримінального аналізу як ключових інструментів протидії економічній злочинності полягає у тому, що їх комплексне використання дозволяє не лише розкривати окремі злочини, а й викривати системні кримінальні схеми в економіці. Вони застосовується для оцінки ризиків повторних злочинів; прогнозування розвитку злочинних схем, визначення найбільш уразливих секторів економіки. Використання методології кримінального аналізу на практиці підвищує ефективність виявлення латентних злочинів, зменшує суб'єктивізм у прийнятті рішень, забезпечує доказову базу, сприяє стратегічному плануванню боротьби з економічною злочинністю.

Список використаних джерел

1. Полєнніков М. О., Бугаєнко О. Д. Проблемні питання економічної експертизи в кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 903-917.
2. Амеліна А. С. Значення судово-економічної експертизи при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері оподаткування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 4. С. 241-251.
3. Цивінський О., Дуфенюк О. Проблемні питання судово-економічної експертизи у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 291-295.

4. Цивінський О., Дуфенюк О. Оптимізація проведення позапланових ревізій, перевірок та призначення економічних експертиз у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 276-283.

5. Семенюк О. А. Судова економічна експертиза у кримінальних провадженнях про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. Вип. 69. С. 633-649.

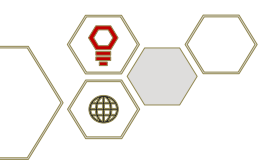
6. Грицишен Д. Методологія реалізації державної кримінальної політики у сфері запобігання та протидії економічній злочинності в контексті взаємодії із іншими видами державної політики. *Аспекти публічного управління*. 2020. Т. 8, № 5. С. 97-106.

7. Грицишен Д. Методологічні положення формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності. *Аспекти публічного управління*. 2020. Т. 8, № 6. С. 98-114.

8. Тогочинський О. Соціально-економічна підготовка офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України в системі безперервної освіти. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*. 2020. № 3. С. 193-212.

9. Дараган В. В., Бабалан С. М. Аналіз стану наукового забезпечення оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються у пріоритетних галузях економіки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 235-239.

10. Чиж С. А. Історія виникнення та розвитку інституту оперативного обслуговування підрозділами кримінальної поліції галузей економіки, ліній роботи, закріплених об'єктів і територій. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4. С. 276-286.

11. Карелін В. В., Макаренко О. О. Становлення Бюро економічної безпеки України як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням у фінансовій сфері. *Науковий вісник Сіверщини. Серія : Право*. 2022. № 2. С. 67-79.
12. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 15.11.2025)
13. Шавловський Я. О., Пугач В. В. Теоретико-правові основи розуміння категорії "кримінальні правопорушення у сфері економіки". *Європейський правничий часопис*. 2025. Вип. 9. С. 183-189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/elj_2025_9_26 (дата звернення 14.11.2025)
14. Дерев'янка М. І., Ільченко С. Ю. Актуальні питання дотримання положень Кримінального процесуального кодексу України під час застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3(3). С. 68-73.
15. Цехан Д. М., Падалка Л. О. Форми та напрями аналітичної роботи під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо злочинів економічної спрямованості. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 27. С. 153-162.